

MEDLEMSBLAD

for

AUSTMARKA

HISTORIELAG

Nr. 18. MARS 1983.

FORORD

Vi beklager at forrige nummer kom så sent ut. Det var ferdigskrevet i slutten av november, men ble av forskjellige grunner sendt ut i februar. Nå skulle imidlertid alle ha fått det, sammen med innbetalingskort for 1983, som vi håper alle benytter.

For å forenkle utgivelsen, vil heretter også trykking og utsendelse av bladet skje i Oslo. Alt som har med bladet å gjøre, ordnes nå ved Osloadressen.

Finn Åberg

MER OM SERRU

I nr. 16 hadde vi et stykke om Serru. Der sto det om Oline, som etter folketellingen var kona hans. Dette er selvfølgelig den Lina som tradisjonen forteller om. At hun gikk fra ham er riktig, til stor ergrelse for Serru. "Ho står før alle så ner som før mæ da, serru", sa han.

Når det gjaldt tjærebrenningen, så var Serru svært nøye med den. Han sto og pirket vekk føsk og urenheter fra tyrien før den ble lagt i mila. Aksel Åberg spurte en gang om det var nødvendig å være så pirkete. "Ja, hvis du vil ha tjiru, så", svarte Serru.

Tjæren hadde ord på seg for å være helsebringende. Et biprodukt ved brenningen var en klar, lettflytende væske som ble kalt tjæreveie. Den ble brukt som medisin, særlig mot tuberkulose. Å stå og dra i seg røyken fra tjærebrenningen ble regnet for å være

bra, selv om øynene neppe hadde godt av den sure røyken. Serru hadde laget seg et uttrykk for dette, der han sto med rennende øyne i røyken: "Auga går, men helsa består da, serru".

Finn Åberg

VEGEN LARSMOVANGEN - VIKER

Her aust på skogen var det dårlig med vegger i gamle dager. En skrøpelig kjerreveg fra Austmarka, den såkalte Basmovegen, gikk fra Skullerud og over berg og daler austover.

Men først i 1920-årene ble riksveg 203 fra Austmarka til riksgrensen ferdig, men man behøvde flere bilveger, og i 1925 ble det søkt til Vinger herredstyre om bidrag til veg fra riksveg 203 til Stenbråten. Det var litt uenighet om hvor vegen skulle gå, men det ble da til at den skulle gå ut fra Larsmovangen og nordover forbi skolehuset.

I Vinger herredstyes protokoll fra møte den 1/9 - 1925 finner vi følgende under sak 143: "Ref. andr. fra Kr. Nordli m. fl. om et bidrag på 3000 kr. til istandsettelse av vei fra Stenbråten til Larsmovangen. An - dragendet innvilgedes enst. på betingelse av at veien gjøres ferdig og i brukbar stand. Til å kontrollere arbeide valgtes Harald Larsmoen og Hans Skullerud".

Lærer Nordli var bas for vegarbeidet og bestemte (sammen med flere) at de som bodde langs vegtraseen og så og si kunne håndtere en spade skulle gjøre noen gratis dagsverk, eller betale 6 kr for hver gratisdag.

Traseen ble så delt opp i akkorder i forskjellige lengder, opptil 100 m og kanskje litt lenger også. Prisen var fra 50 øre og oppover til 1 kr pr. løpende meter, alt etter som terrenget var. Vegen skulle være 2,5 m bred og ha grøft på begge sider der det var nødvendig. Vi fikk utlånt noe redskap fra kommunen, ellers holdt vi oss redskap selv. Rør til stikkrenner var det lite av. Man måtte spare på de 3000 kronene, for vegen skulle gruses også. Det ble gjort noen stikkrenner av tømmerstokker, og noen ble visst muret av gråstein også.

Noen store fortjenester ble det selvsagt ikke, kanskje mellom 3 og 6 kr dagen. Men arbeidet gikk med liv og lyst. Vi var glade over å tjene noen kroner, for penger hadde vi lite av.

Vegen ble da ferdig til Stenbråten, og hvordan det nå hadde seg, så ble den gjort ferdig like til Varalddammen. Det kom kanskje av at Kjer-kompaniet satte arbeide i gang med å gjøre veg fra Varalddammen til Viken, så nå ble det mye arbeide for de mange ledige.

Undertegnede var med på flere vegakkorder på Varalldskogen også. Etter som tiden gikk, ble det litt bedre betalt. Den siste akkorden på vegen, fra Viken og sørover hvor jeg var med, fikk vi 1,50 kr meteren. Det var godt betalt, og da akkorden var lang, tjente vi bra der.

Martin Fløtberget satte bort akkorder, og jeg tror han var med og bestemte prisen også.

Det var mange som arbeidet på denne vegen. Blant andre hadde Ole-Herman og en kar nord fra Finnskogene en liten akkord. Så passet det seg slik at det ble en stein i vegkanten

som de ikke klarte å få opp, og da gjorde de en bråsving på vegen så den fulgte rundingen på steinen, grøfta gjorde de på utsiden av steinen. Ole-Herman sa om dette da de var ferdig med arbeidet: "Det vart en sleng på vegen vår, en stygg sleng". Steinen ble senere skutt vekk, og vegen og grøfta rettet inn.

Et svakt punkt på hele denne vegen var Kjelpunmyra. Etersom det ble biltrafikk, så kjørte de segned i myra. Lastebilkjørerne måtte legge både kostved og kubb, og annet trevirke også, i de djupe bilsporene. Det ligger en god del trevirke i gjørma der, og vegen ble fin og fullt farbar etter hvert.

Senere er vegen til Varalddammen, og likeledes vegen derfra til Viken, forbedret flere ganger. Den er gjort bredere, rettet ut i svingene, og enkelte steder gjort helt ny veg ved siden av den gamle.

I de senere år er det også gjort veg fra Viken til Finnskogvegen bortimot Løvhøiden.

I dag er det bilveger praktisk talt til hvert eneste hus og hytte, både her på skogen og på Varalldskogen.

Martin Åberg

STAK-HEIKI

I medlemsblad nr 5 skriver Oddvar Jakobsen om Smedstua. Han forteller at søskenparet Thea og Henrik Øverby bodde der litt før 1. verdenskrig, og at dette var Stak-Heiki, som drev som kramkar i distriktet. Jakobsen har

også med historien om at Heiki gikk til Trondheim for å se på kroningen av kong Håkon, men kom for seint. Jeg er blitt fortalt at Lauritz Torp, som var i Garden på denne tida, skulle ha sett ham der. Stak-Heiki møtte Garden da den marsjerte ut av byen etter kroningshøytideligheten.

Jeg har sett litt i kirkebøkene for å komme på sporet etter disse menneskene, og de kom fra Katrinebråten. Der finner vi Olea Torsdatter (1830-1907), som var gift med Erik Henriksen Stake (1822-1874). Her har vi sikkert opphavet for tilnavnet. Erik og Olea hadde flere barn, bl.a. Marthea, f. 1860 og Henrik, f. 1862. Jeg går ut fra at dette er Stak-Heiki og Stak-Thea.

Denne familien var innerster på Katrinebråten. Olea var altså enke i 1875, og i folketellingen dette år heter det: helt understøttet av Fattigvæsenet.

Tradisjonen sier at Stak-Heiki bygde hus for seg og søsteren på en liten nabbe i Varalden mellom Bjørndalen og Varalddammen. Nabben heter i dag Staknabben (Stakneset er også brukt), og vika innenfor kalles Stakvika. Selve huset ble siden flyttet til Varaldbakken og brukes fortsatt som stabbur. Det kalles Staken den dag i dag.

Så bodde de altså i Smedstua noen år, hvor navnet Øverby kommer fra, vet jeg ikke noe om. Jakobsen forteller at Stak-Heiki døde på Hov pleiehjem.

Stak-Heiki var låghalt, men han var altså likevel kremmer og gikk mye omkring. Dessuten var han stadig på utkikk etter skatter og verdisaker som kunne være bortgjemt. Det er vel mer enn tvilsomt om han fant noe, selv om han på sine gamle dager skrøt av at han

"hadde så mye penger at han kunne gå tørrskodd til England".

Far kan huske ham fra skolen i Bekken (Holmby). Han var snill mot barna, og prøvde å hjelpe Lydia Åberg og Kari Åserudseter med regnestykkene deres.

Han hadde den egenheten at han "snakket", som vi sier, dvs. at han brukte Oslospråk. En gang gikk han heim fra Oslo, og tok veien om Grukkedalen, som han sa. Dette var samtidig med jakten på de to landskjente morderne Madsen og Svensson. De ble fanget i Hakadalen. Stak-Heiki var ergerlig for det: "Hadde jeg tatt veien om Hakadalen i stedet for Grukkedalen skulle jeg sannelig ha tatt dem", sa han.

Finns Åberg

TRONS-KARI PÅ TRØSSKOGEN

Fra Olaf A. Hofoss's bok. Ved Rudolf Bråten.

Her skildrer forfatteren hvordan de planla å ta livet av finnen Matti, som nettopp var kommet og hadde satt seg opp koie og brent bråte. Trøsgubben var fornøyd fordi Vais-Pål var blant dem skulle ^{hjelpe} ham å få livet av finnen. Han var den sterkeste og mest navngjette kar her over skogene.

En morgen går døra til Trøsbastua opp og en kjempekar bøyer seg i døråpningen og kommer inn, det er Vais-Pål. Det er 3 andre med ham. Den siste bar ei bredegget bile, det er gamle Mathisgubben. De tre andre har flintebørser hengende i viuband over akslen.

Datteren, Trons-Kari, har vondt for å skjule harmen sin. Hun har en plan. Med melkekollen

under armen går hun til fjøset. Det er oxen Rugg som må hjelpe henne nå. Hun slipper den løs og får den ut av fjøset, og med et raut setter den i vei. Kari springer inn og ber om hjelp. Karene kommer seg ut, og der står oxen langt ute på jordet og snøfter som en annen elg.

Nå er turen kommet til Kari. Hun finner lade-stokken og gir seg i kast med børsene. Hun har håndlag med skytevåpen, Trons-Kari. Hun har mer enn en gang avløst far sin med å vakte på gråbein. Raskt krafser hun ut kulene. Krutt-ladningen får sitte.

Da de får oxen på bås igjen, slenger de børsene over aksla, og med Vais-Pål i spissen drar de innover skogen. Da de kom bortimot stedet der Mathisgubben hadde sett finnen, sakter de farten, og med børsene i neven lister de seg fram. Per Ner-Trøa stanser og griper Vais-Pål i armen, for der nede lyser det i en nytømret koie, med nevertak og kløven ski. Blå røyk stiger opp fra koietaket. De legger alle merke til dette og nikker til hverandre.

Han Per Ner-Trøa har alt satt seg bakom en stein og lagt børsen i anlegg med sikte på koiedøra.

Under dette står Matti inne i koia og lader børsa si. Han er forberedt på at han i dag skal dø for de kuler Trons-Kari så listig har uskadeliggjort. Han må smile over hennes lure innfall.

Ferdig tar han børsa i neven og går ut. Det glir et stygt flir over ansiktet til Per da han får øye på offeret sitt. De bøyer seg alle ned og det blir uhyggelig stille. Kneppet av fenghammeren høres som et dødssukk. Skuddet går, og et langt ljom følger berghamrene. Da kruttrøyken glir bort, står finnen der like levende. "Har du fått trollkjerringspytt i syna nå", sier Vais-Pål hånlig og kaster Per til side. Finnen står ubevegelig, og nå rettes tre børser mot brystet hans. Skuddene går nesten samtidig.

"Gud nåde oss alle", hvisker Vais-Pål. Han blir nesten stiv, og børsa holder på å dette fra nevene hans, da han ser finnen ennå lever og flirer dem opp i ansiktet. "Det er den skinnbarlige Satan", sier Per Ner-Trøa, heller ikke han makter noe nå, enda han eier Svarte-boka og kan både lese bort vorter og stagge blod.

Mathisgubben som er den feigeste av dem har alt for lenge siden kastet seg på kne og ber om skånsel. Han strekker armene med tømmerbila i været og tigger tynt: "Du skal få alt søllet mitt, å...å likeste kua mi..." Mer får han ikke sagt, for nå smeller det for finnen. Kula treffer bileggen så den snurrer rundt i lufta, og går i ulende fart mot bergveggen bakenfor så varmen spruter.

"La oss alle be", sier gamle Nilsen i Trøslia. Han er den mest fattede. "Nei, la oss alle flykte", sier Vais-Pål, han tar tilbens, og de andre følger etter ham. I en bergrabb trår Mathisgubben gjennom skaren og blir hengende med beinet i ei steinrøys. Han hoier om hjelp, men det er ingen som bryr seg om ham nå. Det siste han hører fra dem er en sterk dur, som når elgflokken travet på skaren vinternettene.

Kari gjette geitene. Hun tenkte på finnen, Matti, som var blitt kjæresten hennes. Hun lovet ham å komme når bjørka spretter i Trøsskogen. Men ennå viste det seg ikke noe grønt.

Finnen gikk med de samme tanker nå om dagen. Med tankene på henne ble dagene en lys tilværelse. Han så ikke noe mer til sine hatske forfølgere. De hadde visst fått en evig skrekk i livet, som til alle tider ville holde borte.

Nå begynte det å grønnes, og en dag kom Kari. Øynene fanget hverandre i uendelig jubel. Alle deres tanker og lengsler, forhåpninger og drømmer smeltet i dette blikk til en uoppløselig pakt, slik som bare kjærlighetens vidunderlige lov klarer å besegle den. Da hun skulle gå hjem, fulgte han henne.

Halte-Anne er i farten og blir var dem. Med denne nyhet går hun til far hennes, han Trond Trøa. Han blir stående som stivfrossen og uten ord. Men bortover Trøsjordet hinker Halt-Anne med uhyggelige klukk. Da hun går der med kveldsolas siste glans over sin heslige skikkelse, ligner hun en gyldenbrun fjellørn, som sitter i fjellskarene og vokter på rovt.

Da Trons-Kari kommer sent hjem på kvelden, skjønner hun det er noe på ferde. Gubben bruker være i seng ved disse tider. Da hun kommer inn, reiser gubben seg med besvær, og det ser ut som han er blitt mange år eldre siden hun så ham. "Gå, finneførkje", sier han, og stemmen er som stål. "Far", Trons-Kari nesten roper det ut. Da skriker Trøsgubben for annen gang: "Gå, sier jeg". Han tramper i gulvet så kjørelne rister på veggene. Og Kari samler sammen sitt og går. Hun har bare en vei å gå, til koiene der Matti tar i mot henne.

Tilværelsen var lys for Trons-Kari, men likevel hadde hun en uro som ikke ville gi seg. En kveld som hun satt slik fikk hennes anelser visshet. Da Matti kom inn, var det ikke den samme Matti som før. Han presset hånden mot brystet og seg ned på brisken. Det var skuddsår. "Fan plage deg, Trøsgubbe", hvisket hun. Slik som Trons-Kari hatet far sin i dette øyeblikk hadde hun aldri drømt om det kunne gå an å hate et menneske.

Det vart ei hard tid for Kari og Matti. Han var døden nær, fikk feber og pratet i ørska. Han var i Finland og de svenske Lappmarker, og om huldra i de norske skoger pratet han.

Kari hadde et hardt arbeid med veden. Sulten meldte seg. Matti frisknet til, han var så sulten, sa han.

Døden sto på vakt utenfor koiene. For hver dag kom den nærmere. Nå var den like utenfor, skulle de svelte i hjel?

Hun måtte prøve det siste, la i vei til Trøa,

som hadde vært hennes hjem. Med ulven ulende i hælene nådde hun omsider fram, gikk inn i fjøset og drepte ei geit, suget i seg av det varme blodet. På hjemveien ble det blodspor av dyret hun bar på ryggen.

Store under har skjedd. Matti er oppe igjen. En irret messingknapp hadde verket ut av såret, og i dag hadde han første gang på lenge vært oppe i Klonkelia og skutt en tiur på spill.

En kveld de sitter borti murrøysa og prater, får de høre tråkk i snøen utenfor. Matti reiser seg og griper børsa. Inn kommer Halt-Anne hinkende. "Gud signe", sier hun. Stemmen er ynkelig og pipende. "Jø kommer med uhuggal beskjed nå", sier hun, "far din er føri til jorda, og nå får du full komma hem og overta stellet sjøl". Trons-Kari retter seg opp og sier lavt: "Gud har hevnet, må han også dømme".

DIALEKTORD FRA AUSTMARKA

- røfte (n) = en begrenset jobb, enten i tid eller utstrekning
rømpier = anfall, f.eks. ved sykdom
rebb = rester fra bordkanten på sagbrukene
vårskier = tykke, brede skier. Ble brukt som meier under en riss av staurer og vier til høykjøring
vømmølmaga = ubehag i maven, kommer vel av vammel

Finn Åberg

ÅRSMØTET

blir avholdt

søndag 20. mars kl. 15.00 i Biblioteket.

Vanlige årsmøtesaker.

Servering av kaffe og kaker.

Det blir som vanlig et innslag til, men hva det blir, er ikke helt avgjort ennå.

Vi håper på god oppslutning.

Styret.

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Inkognito terr. 7 B

Oslo 2

Tlf. 02/44 54 52

Medlemskap i laget koster 20 kr året.
Betales til

Austmarka Historielag

2224 Austmarka

Postgirokonto 3552056

Trykt i 150 eksemplarer.